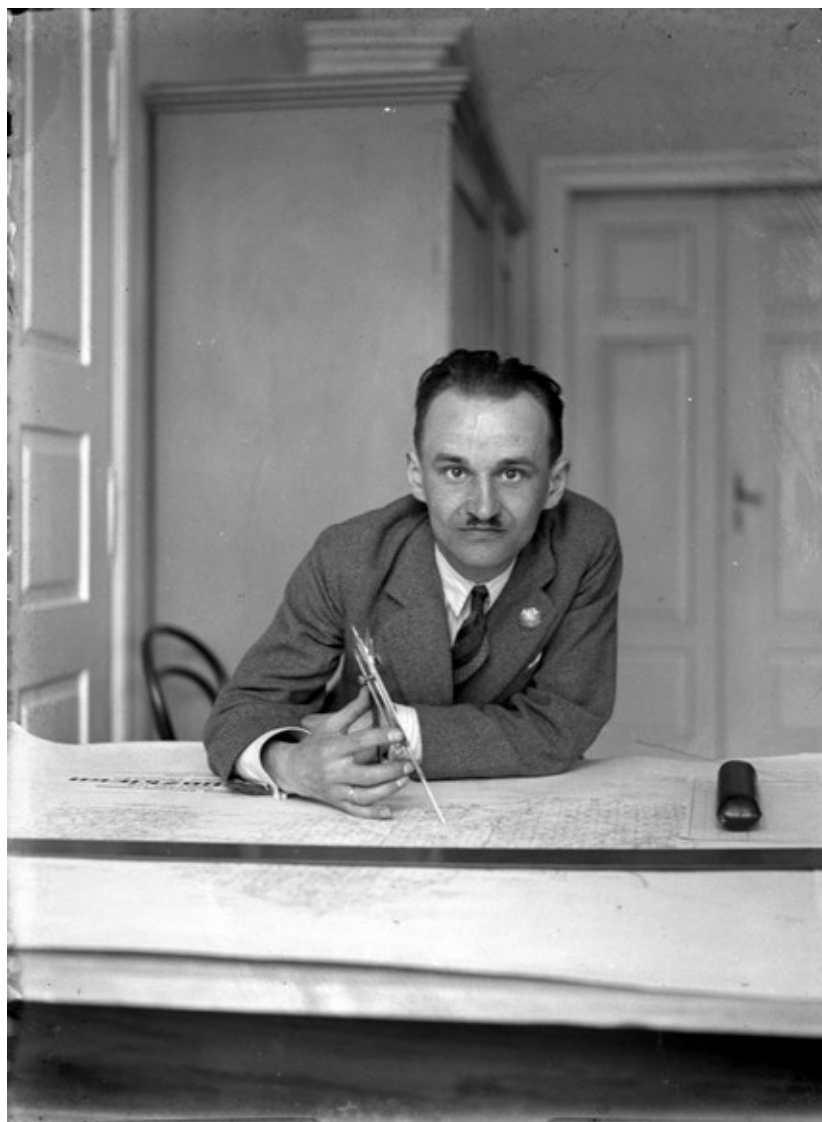

Katarzyna Luszawska
Henryk Szkutnik
Muzeum Zamojskie w Zamościu

**"Zwierzyniec międzywojenny w obiektywie
Miroslawa Rybickiego fotografa Ordynacji
Zamojskiej."**

Niniejszy artykuł ma na celu opisanie wyników rozpoznania kolekcji fotografii **Mirosława Rybickiego**, które wpisują się w dziedzictwo historyczne i kulturowe Roztocza. Mieszają się w nim obrazy ludzi, miejsc, przeróżnych sytuacji i uroczystości, które możemy po części odtworzyć dzięki fotografiom i przywołać pewne wspomnienia ukryte gdzieś pod płaszczykiem czasu. Niewątpliwie fotografie - wyraz fascynacji i pasji pana Mirosława urzekają autentycznością, mnogością tematów i gwarantują wspaniałą podróż po Zwierzyńcu.

Zbiór przekazano Muzeum Zamojskiemu w 1990 roku, gdzie część fotografii ujrzała światło dzienne na wystawie. Reprodukcje udostępniane były szerszej publiczności jedynie w Domu Kultury w Zwierzyńcu w 2001 roku. Jest to zestaw 335 czarno - białych negatywów (płyty szklane i błony cięte różnych rozmiarów, od 3x3 cm do 10x15 cm) wykonanych w latach 1918 - 1939, które Muzeum otrzymało bez opracowania merytorycznego. Opracowanie takie zostało dokonane na podstawie relacji ustnych, kwerendy materiałów archiwalnych oraz literatury.

Mirosław Rybicki w biurze Zarządu Ordynacji Zamojskiej.

Całość kolekcji odzwierciedla zainteresowaniami i pracą autora Mirosława Rybickiego urodzonego 6 stycznia 1902 r. w Kluczkowicach k/Opola Lubelskiego. Zwerbowany do Legionów jako młody, 16-letni chłopiec dosłużył się Krzyża Niepodległości. Uczestniczył w wojnie 1920r. Uczył się w gimnazjum realnym, które ukończył egzaminem maturalnym. Po odzyskaniu niepodległości wraz z rodziną przeprowadził się do Zwierzyńca i podjął pracę jako urzędnik ordynacki w biurze Zarządu Ordynacji Zamojskiej w Zwierzyńcu. W 1930 r. ożenił się z Reginą z Kozyrów, miał z nią 3 córki i syna. W 1939 r. został powołany do wojska, był uczestnikiem ostatniej bitwy września wojny 1939 r. pod Kockiem, tam dostał się na 6 miesięcy do niewoli. Po powrocie do Zwierzyńca wstąpił do miejscowego Związki Walki Zbrojnej (posługiwał się pseudonimem "Żuk"). Został aresztowany 9 czerwca 1942 r. przez gestapo z Biłgoraja. Po dwumiesięcznych przesłuchaniach w biłgorajskim gestapo, kolejne dwa miesiące więziony był na Zamku w Lublinie [Matławska, 1991]. Do wyzwolenia przez amerykańskich żołnierzy 29 kwietnia 1945 r. przeszedł gehennę obozów w Oświęcimiu (od 15 sierpnia 1942r.- do marca 1943), we Flossenbурgu (od marca 1943 - do lipiec 1943 r.) i Dachau (od lipca 1943 r.).Do Zwierzyńca powrócił 15 sierpnia 1945 r., gdzie podjął pracę w browarze jak większość byłych pracowników Ordynacji Zamojskiej [Czubarą, 2007]. Napisał monografię browaru pt. „ 160 lecie browaru w Zwierzyńcu 1806 - 1966”. Przed wojną był zastępcą komendanta Ochotniczej Straży Pożarnej Zakładów Przemysłowych Ordynacji Zamojskiej w Zwierzyńcu. Swoje zainteresowania artystyczne realizował poprzez organizacje i udział w imprezach artystyczno - kulturalnych, członkostwo w Kole Śpiewaczym (był tenorem) i jako pianista w kinie "Oaza" w Zwierzyńcu. Zmarł w 1975 r.

Większość fotografii stanowią pojedyncze i zbiorowe portrety pracowników Zarządu Ordynacji, formacji mundurowych, w tym przysposobienia wojskowego, straży pożarnej, administracji i straży leśnej. Odnajdziemy też zdjęcia ważniejszych wydarzeń, świąt i uroczystości w Zwierzyńcu, wycieczek okolicznościowych m.in. do Krakowa, Tczewa czy Gdyni, sceny z polowań, sadzenia i wycinki drzew, splawiania drewna i pracy w tartaku. A także, już mniej liczne, fotografie architektury i widoków ogólnych Zwierzyńca i okolicy.

Jedno z wnętrz resursy obywatelskiej w lewej oficynie Zarządu Ordynacji Zamojskiej.

Fotografii dokumentujących architekturę Zwierzyńca jest ponad dwadzieścia.

Przedstawiają one obiekty użyteczności publicznej: Resursę Obywatelską zwaną przez mieszkańców Zwierzyńca "klubem"; rezydencję plenipotentą zwaną również "Plenipotentówką" (obecna siedziba Roztoczańskiego Parku Narodowego) wybudowaną w stylu "szwajcarskim"; kościół "na wodzie" pod wezwaniem św. Nepomucena, obecnie najstarszy obiekt Zwierzyńca; wyluszcarnię nasion (obecnie Bank Genów); Szkołę Powszechną; budynek Zwierzynieckiego Stowarzyszenia Spożycwców oraz budynek Przystosobienie Obronnego 9 PP Leg. Niejednokrotnie odnajdujemy również budynki będące tłem sfotografowanych wydarzeń: Biuro Zarządu Ordynacji Zamojskiej, budynek szpitala, garaże ordynackich samochodów osobowych i straży pożarnych, kino "Oaza" oraz Ochronkę ordynacką a także wnętrza niektórych z nich np. Resursy Obywatelskiej czy też biur Zarządu Ordynacji. Kilka fotografii przedstawia budynki ordynackich nadleśnictw znajdujących się poza osadą m. in. Nadleśnictwo Tomaszów [Hałas 2007].

Naprawa zniszczonej przez powódź grobli i mostu na Wieprzu przy tartaku. Wbijanie pali kofarem ręcznym.

Na uwagę zasługuje grupa zdjęć dotycząca tartaku parowego obok grobli na rzece Wieprz (obecnie ul. Kolejowa). Są to różne ujęcia całości obiektu oraz wnętrza zakładowych i maszyn tartacznych. Cztery fotografie to portrety zbiorowe na terenie tartaku. Osoby, które znalazły się na nich to, oprócz autora: **Cyryl Saciuk** - mechanik, w czasie wojny ładował broń dla AK, po wojnie został kierownikiem tartaku [Grygiel,1985,177]; **Stanisław Nowosiński** - dyrektor tartaku od 1933 r. "(...) członek PPS, były więzień polityczny, sybirak, legionista odznaczony Krzyżem Niepodległości"[Matławska, 1991]; **Jan Bakoński** - dyrektor tartaku w latach 1918-1925 oraz **Juliusz Splewiński**. Trzy fotografie dokumentują zniszczenie grobli przez powódź, prawdopodobnie latem 1936 roku, na których to m.in. można sprawdzić jak wyglądał kafar do jej odbudowy [Majewski, 1979].

Portrety pojedyncze przedstawiają pracowników Zarządu Ordynacji Zamojskiej, współpracowników Mirosława Rybickiego w Wydziale Leśnym Ordynacji (21 fotografii). Osoby rozpoznane to: **Romuald Bojarski** – pracownik ordynacji, nauczyciel łaciny; **Tomira Borowska** - (córka Hipolita Borowskiego); **Jadwiga Cichońska**; **Stanisław Dubicki** - urzędnik Ordynacji Zamojskiej, pierwszy dowódca zwierzynieckiego plutonu szturmowego, zabity przez Niemców podczas ucieczki; **Witold Gajewski**; **Antonina Grudnicka**; **Józef Kleczkowski** - główny buchalter; Lucjan Małkowski; **Witold Mazurkiewicz** - inżynier

leśnik w Ordynacji Zamojskiej; **Edward Pawliszewski** - geometra w ordynacji zamojskiej (właściciel pierwszego samochodu z demobilu w Zwierzyńcu); **Tadeusz Pożerski** - geometra (mierniczy) w Zarządzie Ordynacji Zamojskiej; **Stanisław Sikorski**; **Julia Stypińska** - urzędniczka ordynacji zamojskiej; **Stefan Zawadzki** – kasjer [Matławska, 1991; Czubara, 2007].

***Biuro Zarządu Ordynacji Zamojskiej z pracownikami Wydziału Leśnego.
Jedno z wnętrza resursy obywatelskiej w lewej oficynie Zarządu Ordynacji Zamojskiej.***

Aż 44 fotografie to portrety zbiorowe. Począwszy od prawdopodobnie rodzinnych autora (11 fotografii), poprzez urzędników Zarządu Ordynacji Zamojskiej we wnętrzach biurowych (11 fotografii), pracowników Pałacu w Klemensowie (1 fotografia) oraz nadleśnictw w Szczepieszynie, w Krasnobrodzie, w Strzelcach, w Józefowie. Osoby rozpoznane: **Władysław Bicznyński** - rachmistrz w Wydziale Lasów Ordynacji Zamojskiej; Tadeusz Pożerski; **Stanisław Brandt** - stał na czele Wydziału Miernictwa w Ordynacji Zamojskiej, pierwszy komendant placówki Związku Walki Zbrojnej - Armii Krajowej (ZWZ-AK) w Zwierzyńcu; **Józef Dorantt** - geometra ordynacki; **Edmund Gruchalski** – inżynier,

inspektor leśny w Wydziale Lasów Ordynacji Zamojskiej w latach 1923-1944, używał swojego domu na tajne komplety i na schronienie dla partyzantów; **Paweł Jóźwik** - dyrektor browaru do 1938 r.; **Tadeusz Kietliński** - inspektor lasów w Ordynacji Zamojskiej, legionista I Brygady, brał czynny udział w organizowaniu konspiracji w czasie II wojny światowej, zamordowany w Oświęcimiu; **Lucjan Małkowski** - inspektor lasów w Wydziale Lasów Ordynacji Zamojskiej; **Władysław Otto** - inżynier, leśniczy z nadleśnictwa Kosobudy, zaangażowany w pracę konspiracyjną w czasie okupacji; **Pasławski**; **Tomasz Potocki** – naczelnik Wydziału Lasów w Ordynacji Zamojskiej w latach 1926 - 1933, archiwista w ZOZ; **Tomasz Puchalski** - leśniczy z nadleśnictwa Strzelce; Mirosław Rybicki; **Zygmunt Sierosławski** - inżynier leśnik; **Gustaw Świda** - od 1929 r. naczelnik Wydziału Agrarnego Ordynacji Zamojskiej, Stefan Zawadzki; **Wodzinowski**. [Kozaczka, 2003]

Kąpiel w stawie „Echo”. Regina Rybicka – żona Mirosława z córką Elżbietą, Janina Świątecka – szwagierka z córką Hanią i Wanda Buchowska z córkami Krystyną i Barbarą.

Na fotografiach rodzinnych autora (11 fotografii) udało się rozpoznać żonę - **Reginę Rybicką z Kozyrów z córką Elżbietą**, szwagierkę **Janinę Świątecką** i jej córkę **Hanię**, i towarzyszącą im **Wandę Buchowską** i jej córkę **Krystynę i Barbarę**.

Drużyna „Samarytanek” w towarzystwie Mirosława Rybickiego i Tadeusza Kietlińskiego.

Portrety zbiorowe formacji mundurowych stanowią grupę 24 osobliwych fotografii: V Drużyny Samarytanek (8 fotografii), Ochotniczej Straży Pożarnej Zakładów przemysłowych, w tym V drużyny tartacznej oraz orkiestry strażackiej (13 fotografii), straży leśnej (2 fotografie) oraz harcerek (2 fotografie). Osoby rozpoznane: Janina Świątecka; Tadeusz Kietliński; **Leon Splewiński** – dyrygent orkiestry strażackiej. Strażacy zostali również sfotografowani podczas ćwiczeń gaszenia pożaru, pobierania wody, sprawdzania stanu technicznego sprzętu oraz z okazji zakończenia sezonu ćwiczebnego. A harcerki oraz "Sokolanki" podczas ćwiczeń przy Obozie Przystosobienia Wojskowego 9PP Leg (2 fotografie).

Tartaczna drużyna straży pożarnej Ordynacji Zamojskiej przed budynkiem straży przy tartaku.

Pokaźna grupę stanowi dokumentacja prawdopodobnie zawodów sportowych z okazji Święta Obozu Przysposobienia Wojskowego 9 PPL w Zamościu, które odbyły się w 1938 r. Stawiły się na nie: Związek Strzelecki, Kolejowe Przysposobienie Wojskowe, Przysposobienie Wojskowe Leśników, Związek Rezerwistów. Uczestnicy wykonują skoki w dal, biegi na 100 metrów, trójbój, sztafetę oraz gry zespołowe.

Pomnik Powstańców 1863 r. to miejsce szczególne w historii Zwierzyńca. To w tym miejscu salutują i oddają honory wyżej wymienione formacje uchwycone na 18 fotografiach. Prawdopodobnie są to uroczystości związane ze świętem 3 Maja, Marszem Szlakiem Powstańców 1863, Tygodniem Morza oraz Tygodniem Szkoły Powszechnej. Rozpoznane osoby: **Stanisław Przeciechowski** - naczelnik "Sokoła" w Zwierzyńcu w latach 1932 - 1936.

Kolejne zobrazowane święto to procesja Bożego Ciała. Osoby, które udało się rozpoznać to: kościelny **Antoni Osuch** i ks. **Ludwik Wielgosz** .

Zakończenie kursu dla gajowych prezentuje pokaźna grupa 14 fotografii a rozpoznane osoby to: Stanisław Dębczyński; dr Władysław Wróblewski; **Stanisław Moskalewski** - do 1920 r. był szefem Wydziału Dochodów Stałych w Ordynacji Zamojskiej,

późniejszy wojewoda lubelski, obrońca unitów; Edmund Gruchalski; Tadeusz Kietliński; **Stanisław Kostecki** - przepracował w ordynacji na różnych stanowiskach 20 lat, w l. 1933-1945 pełnił funkcje Naczelnika Lasów, wprowadził ochronę ptaków drapieżnych, wraz z plenipotentem Dębczyńskim aresztowany w latem 1940 r. przez Niemców; **Tadeusz Rogowski** – geometra. [Grygiel, 1985]

Prezydent Ignacy Mościcki na uroczystości nadania imienia siedmioklasowej Publicznej Szkoły Powszechnej w Krasnobrodzie 07.07.1934 roku.

W zbiorze znalazły się również fotografie wykonane poza Zwierzyńcem: trzy fotografie z przyjazdu do Krasnobrodu 7 lipca 1934 r. prezydenta **Ignacego Mościckiego**.

Z tej okazji odbyło się nadanie w tej miejscowości imienia szkoły, co jest również uwiecznione.

Tylko na jednej fotografii odnajdujemy XV ordynata **Maurycego Zamoyskiego** (być może na okoliczność wesela córki ordynata?) z **Bronisławem Fudakowskim** - plenipotentem w Ordynacji Zamojskiej w latach 1920-1925 (brat senatora Kazimierza Fudakowskiego).

Binduga na Sanie u ujścia Tanwi.

Pozostałe to: fotografie z polowania, zbiorowe sadzenie symbolicznego drzewa w okolicach tartaku (być może z okazji święta lasu?), binduga czyli przygotowanie drewna do spływu na Sanie, dwie fotografie dokumentują pobyt studentów z Warszawskiej SGGW z Wydziału Leśnego w lasach Ordynacji Zamojskiej, żywicowanie drzew, walkę ze szkodnikami leśnymi i rozliczenie pracy drwali. Osoby rozpoznane na nich to: Cyryl Saciuk, Mirosław Rybicki, Witold Mazurkiewicz, **Zygmunt Śmieciuszewski, ks. Mazurkiewicz i prof. Jan Miklaszewski** (pracownik lasów ordynacki na początku XX w., rektor SGGW), w towarzystwie: Edmunda Gruchalskiego, Tomasza Kietlińskiego, Władysława Otto, Władysława Wróblewskiego.

Niszczenie szkodników leśnych.

Ciekawostką pozostaje jedyna fotografia wykonana w Zamościu przedstawiająca pozującą parę młodą w towarzystwie strażaków i drużyny Samarytanek.

Zbiór zawiera liczne widoki krajobrazowe i przyrodnicze. Jest to grupa 28 fotografii jeszcze nierozpoznanych. Nierozpoznana jest także grupa 15 widoków wsi i prac polowych.

W osadzie urzędniczej do ordynacji należał: „kościół, 66 budynków mieszkalnych i 174 gospodarcze” (Kozaczka, 2003). Nasz zbiór dokumentuje 22 rozpoznane

budynki, w tym kompleks tartaczny. Większość do dziś stanowi zabudowę Zwierzyńca, choć po remontach i przebudowach nie jest to już tak oczywiste. Na pewno spacerując po malowniczych uliczkach Zwierzyńca nie odnajdziemy dawnego gmachu szkoły, ochronki i budynku ochotniczej straży pożarnej z kinem "Oaza".

Zasoby fotografii znajdujące się w Muzeum Zamojskim nie stanowią pełnej kolekcji fotografii Mirosława Rybickiego, natomiast są udostępniane na stronie internetowej Muzeum Zamojskiego w katalogu publicznym w dziale stara fotografia (www.muzeum-zamojskie.pl).

W chwili rozpoczęcia pracy nad artykułem znany był jedynie autor fotografii i niektóre obiekty. Obecnie znamy większość osób z portretów pojedynczych i zbiorowych, wszystkie obiekty architektoniczne i większość zarejestrowanych wydarzeń.

Muzeum Zamojskie składa serdeczne podziękowania za pomoc w rozpoznaniu osób i wydarzeń paniom: Marcie Rybickiej - Sankowskiej i Izabeli Gajewskiej oraz panu Tomaszowi Gajewskiemu.

Bibliografia

Źródła:

Archiwum Państwowe w Zamościu: zespół nr 72, sygnatury:184,279,292,291,293.

Archiwum Państwowe w Lublinie: zespół nr 71, sygnatury:16308,4809,5396,21430.

Literatura

Czubarą K., Zwierzyniec w latach II wojny światowej, *Zamojski Kwartalnik Kulturalny*, nr 3, s.17-29, Zamość 2007.

Grygiel J., *ZWZ AK w obwodzie zamojskim*, Warszawa 1985.

Hałas E., Siemaszkiewicz J. red. *Zwierzyniec w starej pocztówce i fotografii*, Zwierzyniec 2007.

Kozaczka M., *Ordynacja Zamojska w latach 1919-1945*, Lublin 2003.

Maławska H., *Zwierzyniec*, Zwierzyniec 1991.

Majewski K.,red., *Zwierzyniec. Studium urbanistyczno - historyczne*, Lublin 1979.